

SZEMLE

SCHEIBERNÉ BERNÁTH LÍVIA: A MAGYARORSZÁGI
ZSIDÓSÁG SZEMÉLY- ÉS CSALÁDNEVEI II. JÓZSEF
NÉVADÓ RENDELETÉIG. Budapest, 1981. 121 p.

A magyarországi zsidó nevekről alig tudunk többet annál, mint hogy II. József 1787-ben kelt rendelete kötelezővé tette a német személy- és családnevek viselését. SCHEIBERNÉ BERNÁTH LÍVIA könyve, amely "A magyarországi zsidó hitközségek monográfiái" című, SCHEIBER SÁNDOR szerkesztette sorozat 10. köteteként jelent meg MOLLAY KÁROLY előszavával, a korábbi századok névanyagát tárja fel a Magyar - Zsidó Oklevéltár I - VII. kötete alapján.

A dolgozat címében szereplő "személy- és családnevek" kifejezés terminológiai dilemmát jelez: ahogy a 11. lap jegyzetében olvashatjuk, "a zsidósággal kapcsolatban keresztnévet mondani ellentmondás. Azonban esetünkben sem az elő-, sem az utónév nem alkalmas. Ugyanannak a személynek német szövegben elő-, magyar szövegben utóneve van." A szerző mégsem veti el a keresztnév megjelölést: vegyesen használja a szűkebb értelemben vett személynév-vel. A zsidó nevekről nyújtott áttekintése időben is, térben is szélesebb körű a magyarországi évszázadoknál. Bemutatja a bibliai héber nevek jelentéstani és grammatikai típusait /állat- és növénynevek, pl. Rahel 'anyajuh', Hadassa 'mirtusz', theophor nevek, pl. Jonatán, tulajdonságnevek, pl. Korach 'kopaszfejű', továbbá mondatnevek különböző idejű és módú igealakokkal, pl. Elchanan 'Isten kegyességét tanúsította', Jojachin 'Jahve segíti', Michael 'ki olyan, mint az Isten?', Rafael 'üdvözíts, ó Isten!' stb./, a bibliai és későbbi korban idegen nyelvekből átvett neveket /Mózes az egyiptomiból, Eszter a perzsából, Alexander a görögből stb./. Ismerteti az európai - német és jiddis nyelvű - zsidóság vezetékeveinek kialakulását és főbb

típusait; ezek közül a legkülönösebb, szinte egyedülálló a kezdőbetűs rövidítések névvé válása /Kohen cedek > Katz, Schabbatai Cohen > Schach, helynévből is: Eisenstadt > Asch/; erről nemrég BIHARI JÓZSEF is írt /Adalékok a zsidó névadáshoz. MNY LXXVI, 208/. Legfontosabb megállapítása, a dolgozat fő tanulsága, hogy a magyarországi zsidóság kételemű névrendszere már II. József rendelete előtt kialakult, a rendelet jórészt már meglevő állapotot rögzített, a családnévválasztás kényszere inkább csak a keleti zsidóságra vonatkozott /vö. 55/. Megemlíti az asszimilációt kísérő névváltoztatások és a névdivat jelenségeit is.

Az adattár első része az oklevéltárban szereplő egyelemű /a szerző kifejezésével "egyes"/ neveket tartalmazza az előfordulások számának feltüntetésével - beleértve az alak- és írásváltozatokat -; ebből kiderül, hogy a leggyakoribb nevek Jakab /128/, Mózes /101/, Izsák /100/, Salamon /79/, Leb /72/, József /68/, s hogy a 487 névből 303 csak egy adattal van képviselve, így az átlagos előfordulás 3,7, több száz évre elszórva. A családnévek adattára a három fő típus alapján három részre oszlik: az első a keresztnévekből lett, apanévi eredetű családnéveket mutatja be; ezeknek számaránya a szerző számítása szerint 80 %, ami a névrendszer fiatal voltából következik. A foglalkozásnevek német, magyar, latin és cseh nyelven változatos ipari, kereskedelmi és szellemi tevékenységről tanúskodnak /Goldschmidt 'aranyműves', Seifenmacher 'szappanfőző', Hegedüs, Gombkötő - 1697. évi előfordulásával korábbi adat a NySz.-belinél, vö. 65 -, Telonarius 'vamos', Praeceptor 'tanító', Sklenar 'üveges' stb./, noha természetesen - a szerző ezt nyomatékosan hangsúlyozza - nem tükrözik közvetlenül a foglalkozások megoszlását. A harmadik listában a származási helyre utaló családnévek főként a Rajna-vidék /pl. Bacharach, Breisach, Koblenz, Oppenheim/ és Cseh-Morvaország /pl. Auspitz, Goitein, Kremsier, Prossnitz/ felé mutatnak, ahonnan a magyar zsidóság nagy része jött.

Az igen érdekes és értékes adattár nem mentes a pontatlanságoktól, következetlenségektől; ugyanaz az adat több helyen is szerepel /pl. Eysack, Eysak önállóan és Izsák alakváltozatként, 46, ill. 48; Bösinger, Budai 86, 87, ill. 111/, a helynévi eredetű családnévek címszava - függetlenül attól, hogy a családnév képzős-e vagy képzőtlen - hol a helynév, hol a családnév /pl.

Kaszowitz, Kepcseniensis, Koblenczer, 94-95/. Egy tévedés: Güssing /91/ nem Kőszeg, hanem Németújvár. A Briel, Priel, Brüll stb. nevet a 87. lapon a Rajna ment Brühl város nevéből származtatja, a 33. lapon a Ben Rabbi Juda Löwe rövidítéséből. Véleményem szerint Katzenellenbogen is inkább helynév, mint a Katz továbbképzése /31/: a Rajna "könyökében" fekvő egykori grófság furcsa nevével Petőfi és Jókai műveiben is találkozunk. Mindkét esetben névkeveredésről is szó lehet. Leginkább azonban azt sajnálhatjuk, hogy az adattár nem teljes: a szerző lemondott a három fő típuson kívül eső néhány tucat családnév bemutatásáról /vö. 115/.

SCHEIBERNÉ BERNÁTH LÍVIA munkája a magyar névkutatás számára eddig szinte ismeretlen és hozzáférhetetlen anyagot tár fel kiváló tárgyismerettel és alapos szakirodalmi tájékozottsággal. Eredményei, megállapításai és következtetései gazdagítják és elmélyítik családnеveink eredetével, történelmi múltunkkal kapcsolatos ismereteinket. Várjuk a munka folytatását.

J. SOLTÉSZ KATALIN

HORVÁT J. GYULA - TÍMÁR GYÖRGY, XVI. SZÁZADI DIKÁLIS
KONSKRIPCIOK BARANYA MEGYÉRŐL /1542, 1551 és 1564/.

Baranyai Helytörténetírás 1972. A Baranya megyei levéltár évkönyve. Pécs, 1973. 7 - 127. lap + 1 db térkép.

Hazai helytörténetírásunk egyik legnagyobb hiányossága, hogy betűhív forráskiadásokban szegény. Legtöbbször évtizedek óta ismeretes adatok ismételtetéséből, magyarázgatásából álló ún. helytörténeti dolgozatok készülnek, amelyek alig bővítik eddigi tudásunkat. Igen örömdetes ezért, hogy a BmL. igazgatójának, dr. Szita Lászlónak szervező munkája nyomán e dolgozattal megindult egy újkori, betűhív forráskiadási sorozat. Jelentőségét olvasóink előtt külön méltatni nem kell. E kiadmányra is igen nagy szükség volt. Itt helytörténeti jelentőségét nem méltatom, inkább a magyar nyelvtudomány, a magyar névtudomány oldalán jelentkező eredményeket mutatom be.

A tárgykörben járatos szerzők dolgozatuk 25 - 87. lapján betűhíven közlik az 1542, 1551 és 1564. évi összeírást. Legértékesebb és legteljesebb az 1542. évi, amely Pécs eleste előtt